

İçel Dergisi

<http://publish.mersin.edu.tr/index.php/icel>

e-ISSN: 2791-8599

Salnamelerde Mersin (19. yüzyıldan 20.yüzyılın başlarına)

Sefa Alp

Aksaray Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Aksaray, Türkiye, sefaalp3368@gmail.com

Kaynak Göster: Alp, S. (2022). Salnamelerde Mersin (19. yüzyıldan 20.yüzyılın başlarına). İçel Dergisi, 2(1), 1-14

Anahtar Kelimeler

Salname
Mersin
Nüfus
Ekonomi

Araştırma Makalesi

Geliş: 25.11.2021
Kabul: 03.01.2022
Online: 15.06.2022

Öz

Mersin 19.yüzyıl başında arşiv kaynaklarında bir köy olarak geçmektedir. 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişme göstermeye başlamıştır. Sahip olduğu iskele/liman sayesinde, bir köy iken kısa zamanda kaza, nahiye ve vilayet haline gelmiştir. Mersin nüfusu kendisine bağlanan kaza, nahiye ve köyler ile artış göstermiştir. Şehirdeki ekonomik faaliyetlere bakıldığında yaygın olarak tarım ve hayvancılık üzerine gelişme gösterdiği görülmektedir. 19.yüzyıl sonları ve 20.yüzyıl başlarında şehirde sanayi alanında da ilerlemeler olmuştur. 1924 yılında Mersin vilayet konumdadır. 20 Mayıs 1933 tarihli ve 2197 sayılı kanun ile İçel ve Mersin vilayetleri birleştirilerek İçel vilayeti teşkil etmiştir. Mersin uzun yıllar İçel adı ile bilinmiş ve kayıtlarda böyle yer almıştır. 1933 yılında oluşturulan İçel vilayetinin adı aradan geçen altmış dokuz yıl sonra 2002 yılında, İçel'den yeniden Mersin'e dönüştürülmüştür.

Mersin in Annuals (From 19th century to early 20th century)

Keywords

Annuals
Mersin
Population
Economy

Research Article

Received: 25.11.2021
Accepted: 03.01.2022
Online: 15.06.2022

Abstract

Mersin took part as a village in archival resources in the early 19th Century. It started to improve in the second half of 19th Century. Thanks to the port it had, while Mersin was village it became a township, county, province in a short time. Population of Mersin increased with the help villages, townships which are connected to it. When we consider the economic activity, it commonly depended on agriculture and livestock. There was improvement in industry in the last years of 19th Century and early 20th Century. Mersin was in a province position in 1924. In accordance with the law date 20th of May 1933 and no 2197, İçel and Mersin were united and İçel province was constituted. Center of this province became Mersin. Mersin was known as İçel for a long time and it took part as İçel in the archival resources. Name of the İçel, which was constituted in 1933, was changed as Mersin after 69 years later in 2002.

1. Giriş

Mersin kuzeyden Konya vilayeti dâhilindeki Niğde, Karaman, Ereğli ve Ulukışla kazaları, güneyden Akdeniz, doğudan Adana vilayeti, Karaisalı ile Mersin'e bağlı bazı köylerle ve batıdan ise İçel vilayeti ile çevrilidir [1].

Mersin adı hakkında kaynaklarda farklı bilgiler bulunmaktadır. Evliya Çelebi seyahatnamesinde geçen Mersinoğlu aşiretinden yola çıkarak bazı yazarlar şehrin adını bu aşiretten aldığını belirtmektedir. Bazıları ise Mersin bölgesinde çokça bulunan Mersin (Myrtus) ağacından dolayı şehre bu ismin verildiğini yazmaktadır [2]. 1882 ve 1894 yıllarına ait Adana vilayet salnamesinde şehre Mersin adının verilmesi, yine mevkiinin mersin ağaçlarıyla kaplı olmasından dolayıdır. Ayrıca Mısırlıların buradaki egemenliği sırasında şehre bu ismin verildiği yazar [3-4].

Mersin'in kuruluşu hakkında bazı yazarlar kesin bir ifade kullanmadan 400 yıl öncesinde, 19.yüzyıl ortalarında 1830'lu yıllarda veya 1850 yılı sonrasında derken, bazıları 1671, 1812, 1822, 1825 ya da 1836 yılını vermektedir. Bu bilgilerden en yaygın olanı Mersin tarihi üzerine araştırma yapan Şinasi Develi'nin kabul ettiği 1836 yılıdır [5]. Ancak Osmanlı Devleti'nde yapılan nüfus sayımlarına bakıldığı zaman 1831/1832 yıllarında Mersin'in, Tarsus kazasının Gökçeli nahiyesine bağlı bir köy olduğu görülür. Bu yıl köyde 50 erkek nüfus mevcuttur [6]. Köye bu insanların gelmesi ve buraya yerleşmesi muhtemelen bir günde olmamıştır. Bu yüzden 1830'lu yıllardan önce Mersin köyü mevcut olup, bir ihtimal bu dönemlerde birkaç haneden ve kişiden ibaret olan köy zamanla artan nüfus ve iskelesinin sağlamış olduğu avantaj ile gelişme göstermiştir. Bundan dolayı Şinasi Develi'nin kabul etmiş olduğu, Mersin'in kuruluş yılının 1836 olması doğru değildir.

Mersin, 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren iktisadi, sosyal ve siyasal olmak üzere pek çok alanda değişim evresine girmiştir. Şehir sahip olduğu iskelenin/limanın sağladığı avantaj ile zamanla önemli bir liman kenti haline gelmiştir [7]. Mersin'in, Adana vilayet salnamesinde 1841 yılında birkaç haneden ibaret ve Tarsus'un Gökçeli nahiyesine bağlı küçük bir köy olduğu kayıtlıdır. Ormanlık boş bir yer iken iskelesine bazı kayık ve gemilerin uğramaya başlaması, insanların toplanması, binaların inşa edilmesi ve gündün güne imar olunması sayesinde Mersin zamanla kasaba haline gelmiştir. 1852 yılında nahiyeye olup Tarsus kazasına bağlandı. 1864 yılında Tarsus'tan ayrılarak Gökçeli, Kalınlı ve Elvanlı isimleriyle üç nahiyeye Mersin'e bağlandı ve şehir kaza haline geldi. Önemli bir konumda olmasından dolayı 1888/1889 yılında Tarsus kazasının kendisine katılmasıyla Mersin, artık bir sancak haline gelmiştir [4].

Osmanlı Devleti'nde merkezi yönetimin, nezaretlerin, askeri kurumların, vilayetlerin, bazı özel kurum ve kişilerin yıllık olarak çıkardıkları bilgilendirme amaçlı yayınlara salname denilmektedir. Salname kelime olarak Farsça sal (yıl) ile nâme (yazılı şey, mektup) kelimelerinden meydana gelmiş olup bu eserlere nev-sal adı da verilmektedir [8]. 19.yüzyıl araştırmacılarının özellikle de kent tarihi üzerine araştırma yapanların sıkça başvurduğu salname (yıllık); ilgili beldenin fiziki yapısı, zirai faaliyetlerinde sanayi ve ticari durumuna, beldeye atanan memurların isim ve rütbelerinden, bu yörenin idari taksimatına varıncaya kadar ilgili vilayet ile ilgili hemen hemen her türlü bilginin yer aldığı önemli kaynaklardır. Osmanlı Devleti'nde ilk olarak 19.yüzyıl ortalarında Sadrazam Reşit Paşa'nın girişimleriyle tarihçi Hayrullah Efendi, Ahmet Vefik Efendi ve Ahmet Cevdet Paşa'nın ortak çalışmaları sonucunda 1847 yılında yayımlanmıştır. Daha sonraki yıllarda bu görev Maarif Nezareti tarafından yürütülmüştür. 1888 yılından itibaren ise Memurin-i Mülkiye komisyonuna bağlı Sicill-i Ahvâl-i Memurin İdaresi'ne bırakılmış ve bu durum saltanatın sonuna kadar devam etmiştir. Devlet tarafından yayımlanan Salname-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'ler 1847-1912 yılları arasında düzenli bir şekilde yayımlanmıştır [9].

Mersin ile ilgili bilgilere Halep, Adana ve Türkiye Cumhuriyeti Yıllığı/Salnameleri ile Osmanlı Devlet salnamelerinden ulaşılmaktadır. Bu çalışmada mevcut literatür ile bahsi geçen salnamelerden istifade edilerek, Mersin'in kuruluşu, nüfus yapısı, şehirdeki tarım/hayvancılık faaliyetleri, dini sosyal yapılar ile ekonomik gelişmeler hakkında bilgi vermek amaçlanmıştır.

2. Mersin'in adı ve tarihi

Bugünkü Mersin şehrinin ne zaman kurulduğu tam olarak bilinmemektedir. Ancak 1671 yılında Silifke'den Tarsus'a gitmek için hareket eden Evliya Çelebi'nin kaydı bu konuda bir fikir vermektedir. Çelebi, bu bölgede Erdemoğlu, Mersinoğlu, Mezitoğlu ve Karaisaoğlu köylerinden bahseder. Mersinoğlu köyünün yetmiş evli bir Türkmen köyü olduğunu belirtmektedir [10]. Burada bahsi geçen köylerden Erdemoğlu Erdemli, Karaisa Karaisalı ve Mersinoğlu'da Mersin olmalıdır. Günümüzde Mezitli'nin, Erdemli'nin ve Karaisalı'nın olduğu ve genel hatlarıyla aynı bölgede yer aldıkları hesap edildiğinde Evliya Çelebi'nin bahsettiği Mersinoğlu köyünün günümüzdeki Mersin'in olduğu veyahut Mersin'e yakın bir bölge olduğu söyleyebilir.

Adana vilayet salnamesinde şehre Mersin isminin verilmesi, şehrin bulunduğu mevkiinin mersin ağaçlarıyla kaplı olmasından dolayı ve Mısırlıların buradaki egemenliği sırasında şehre bu ismin verildiği yazmaktadır [3-4]. Şehre bu ismin verilmesini bazı kişiler Evliya Çelebi seyahatnamesinde bahsi geçen "Mersinoğlu" isimli Türkmen köyüne ve bazıları bölgede yetişen "Myrtus" (Murt) isimli Mersin ağacından yola çıkarak kentin "Mersin" ismini aldığına bağlamaktadır.

Gezginlerden Kaptan Sir Francis Beaufort 1812 tarihli haritasında kentin ismini "Mersyn" olarak belirtir ve Pompeipolis'in doğusunda yapay tümüslere benzeyen bazı küçük tepelerin olduğunu, daha ilerisinde küçük bir

ırmağın yakınında, kıyıda birkaç kulübeye yerlilerin “Mersin” adını verdiğini yazar. Charles Texier 1833-1837 yıllarında gerçekleştirdiği gezisinde 1836 yılında Silifke’den sonra geldiği Mersin’in, eski Zephyrion kentinin yerinde kurulmuş olduğunu, William Martin Leake 1824 yılındaki haritasında Mersin’in bulunduğu yeri “Zephyrium” olarak yazmıştır [11].

1867 yılına ait olan Halep vilayet salnamesinden, Mersin’e dair önemli bilgilere ulaşılmaktadır. Bu yıl Mersin kazasının merkezi olan Mersin kasabası iki mahalleye ayrılmıştır. Mahallelerin ismi Cami ve Sursok olarak kaydedilmiştir. 1868 yılında bu mahallelerin Doğu ve Batı olmak üzere iki mahalleye ayrılmıştır. Mersin’in Gökçeli, Kalınlı ve Elvanlı isminde üç nahiyesi olup kaza ile nahiyelerinde toplam 67 köy bulunmaktadır. Bu nahiye ve köyler Tablo 1’de gösterilmektedir.

Tablo 1: 1867-1869 Yılında Mersin’e Bağlı Olan Nahiyeler ve Köylerin İsimleri¹ [12-14]

Gökçeli Nahiyesi	Elvanlı Nahiyesi	Kalınlı Nahiyesi
Karaisalı	Nefs-i Elvanlı	Akdam
Karaduvar	Tömük	Eğdir
Karacaillez (Karacailyas)	Dağlı	Tavşan Viranı
Yanpar	Karahızırlı	Davultepesi
Bekirde	İlemin	Menteş
Çavuşlu	Sandal	Şaherli
Yalınayak	Kuzucu	Karahacılı
Bulaklı/Buluklu	Çarlık/Çavlık	Sekmanlı
Arpaç	Mezitli	Çeşmeli
Cebel	Tece	Espahili
Kerimler	Arpaç	Bahşiş Cemaati
Korucular	Sirac	
Aladağ	Çakal	
Sunturas	Diğer Arpaç	
Efrenk	Diğer Çakal	
Dinkar	Alata	
Akarca	Fakılı	
Absun	Ahut	
Keşli/Kuşlu	Sorkun	
Erçel	Koyuncu	
Emirler	Baltacı	
Bozerik/Bozadin	Keşli	
Çavak		
Karahacılı		
Seyit Şeyh		
Köselerli		
Kulgalı		
Çopurlu		
Araplar		
Tahtacı		
Koyuncu		
Hristiyan		
Yeniköy		
Develi Tahtacısı		

Mersin kasabası deniz kıyısında olup sıcak beldelerdendir. Dört mevsim içinde bahar ve sonbahar mevsimleri gayet güzel, kış mevsimi ise ılıman bir halde geçer. Fakat Haziran, Temmuz ve Ağustos aylarında sıcaklık fazladır [15]. 1873 yılında Mersin kasabası, İçil (İçel) yolu üzerinde olup Tarsus’a altı ve Adana’ya on beş saat mesafede bulunur. Şehrin arazisi her türlü ürünü yetiştirmeye elverişlidir. Eski zamanlardan kalmış ve harap olmaya yüz tutmuş olan zeytin ve harnup ağaçları her geçen gün yeniden canlandırılmaktadır² [16].

Mersin kasabasına on bir saat mesafede Karakız Camii isimli yerde Alata ve on saat mesafede Gölpınar isimli yerde Gerendiz ve Kızıldere isimlerinde dört küçük nehir/tatlı su kaynağı bulunmaktadır. Birbirinden sekiz-on saat uzaklıkta kasabanın batı tarafından denize dökülürler. Kaza ahalisinin kesip imal etmekte oldukları kereste nehirler vasıtasıyla indirilerek Mısır ve Arabistan taraflarına sevk edilir ve bir miktarı Mersin’de kullanılır. Bahsi geçen nehirlerden başka Bulgar Dağı kolu olarak, kaynağı Sunturas köyünde bir nehir daha olup buradan kasabaya su alınmış, çarşı ve mahalle arasında bulanık çeşmelere (altı adet çeşmeye) dağıtılmıştır [4,15]. Bu su farklı çeşmelerden daima akmakta ve fazlası kasabanın batı tarafından denize dökülmektedir. Adı geçen nehirlerin

¹ 1867 yılı Halep vilayet salnamesinde Mersin’in köyleri verilirken bazı köy isimlerinin yazımda hataların olduğu görülmüştür. Daha sonraki yıllara ait olan salnamelerde de bir takım farklı yazımlar mevcuttur. Osmanlı Türkçesi ile yazılan isimler günümüz Türkçesine çevrilirken iki farklı okunuş ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayı bazı köy isimleri için iki farklı isim verilmiştir.

² Bahsi geçen mesafeler, dönemin ulaşım şartları göz önünde bulundurulduğu zaman, muhtemelen yürüme mesafesi olarak verildiğini göstermektedir.

üzerinde Mösyö Mavromati'nin bir pamuk fabrikasıyla bir değirmeni ve birçok un değirmeni ile beş adet tahta hızarı bulunmaktadır. Gerek duyulduğu zaman bu sular ile bağ, bahçe, bostan ve saire ürünler sulanıp kasabaca çok faydası görülür. Mersin kasabanın etrafında olduğu gibi kuzey tarafında ve yarım saat mesafede bulunan Hristiyan köyünde birçok bahçe bulunup bu bahçelerde limon, portakal, dört beş tanesi bir kıyıya gelen güzel şeftali, sebze ve saire yetişip mahallinde tüketildikten sonra bu şeftali her tarafa nakledilir [17].

1890-1900 yıllarında Mersin kasabası, Adana ve havalisinin başlıca ve Konya, Kayseri ile Niğde'nin kısmen bir iskelesi durumundadır. Zahir, kereste, hayvan ve saire nakliyatı için haftanın belirli günlerinde Osmanlı ve yabancı vapurları uğramaktadır. Mersin'in başlıca ticareti kereste olup bunlar el bıçkısı ve su hızarı vasıtasıyla imal edilerek hayvanlarla kasabaya taşınır. Yerel üretimleri ve dokumaları seccade, Türk işi heybe, bez, alaca, kilim vb. şeylerden ibarettir. 1890'lı yılların sonunda Mersin İskelesi'nden başlayarak Adana'ya bir şimendifer hattı olup her gün sabah ve akşam her iki taraftan birer tren hareket eder. Mersin dâhilinde çeşitli madenler bulunmakta olup Mersin'e üç saatlik bir mesafedeki yerde ve Elvanlı'da birer krom madeni işletilmektedir [4,15].

Mersin kasabasının batı tarafında, bir buçuk saatlik mesafe uzaklığında ve deniz kenarında Viranşehir (Viranşehir) ismiyle bilinen bir memleket harabesi vardır. Bu harabe tarihi rivayetlere göre Roma başkonsoloslarından meşhur Pompey'nin kurduğu büyük şehirlerden kalmadır. Burada oyma ve resimlerle süslü birçok direkler olup bazısı hâlâ ayakta iken bazısı yere devrilmiştir. Harap olan bu memleketin kuzeyinde ve bir buçuk saat mesafede şehre gelecek sular için bir köprü harabesi bulunduğu gibi bunlardan başka Mersin'in köylerinde çokça kale ve kilise harabeleri bulunmaktadır [18].

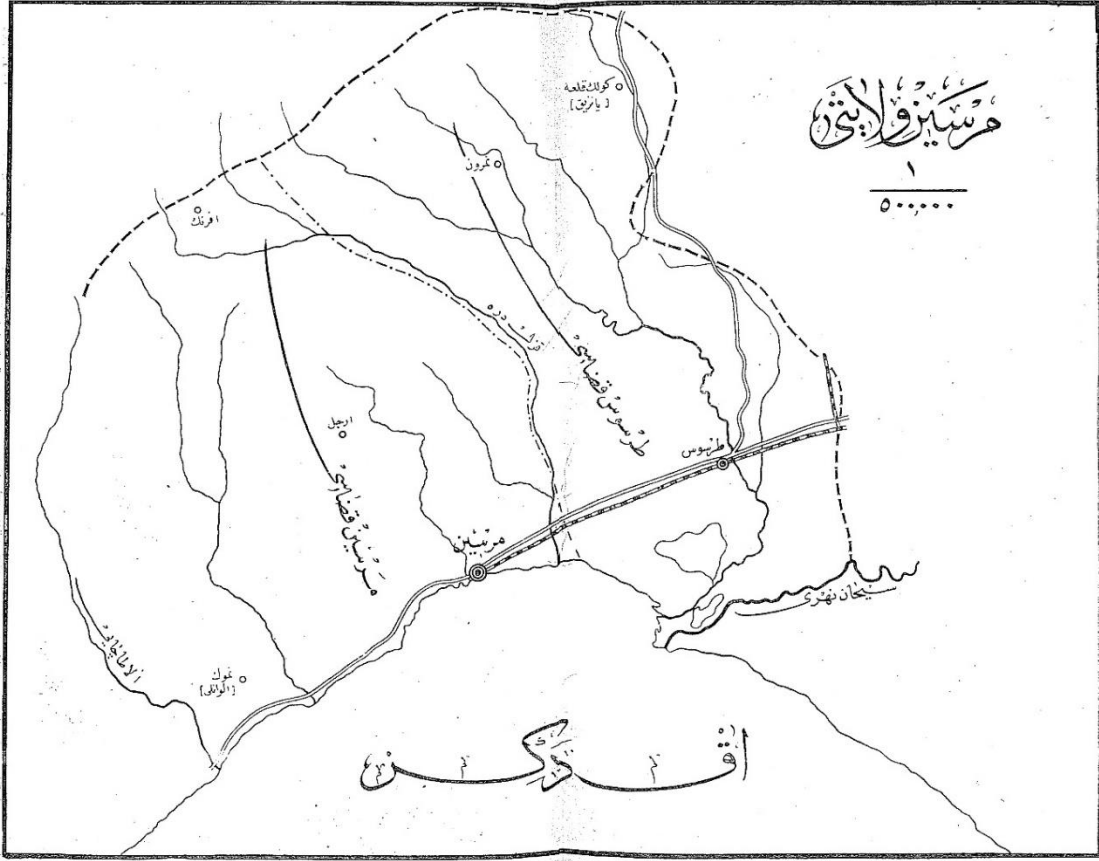
Kasabanın kuzey tarafında İçme adında bir maden suyu bulunup doğal bir müşhil ilacı gibidir. Gariptir ki; bir kimse çok sıcak havalarda normal sudan iki bardak içilebildiği halde bu sudan rahatlıkla yedi sekiz bardak içebilir ve rahatsızlık duymaz. Bu bölge özellikle Ağustos ayında tedavi amacıyla yüzlerce kişiyi buraya çekmektedir. Tarsus ve Mersin belediyeleri tarafından suyun kaynağında bulunan havuz üzerine hamama benzer iki odalı bir bina yaptırılmış ve ziyaretçilerinden her sene uygun bir miktarda ücret alınıp, gelir elde edilmektedir. Bu kaplıcanın doğu tarafından akmakta olan suyun kaynağına denk gelen dört köşeli elli arşın (yaklaşık 38 m.) genişliğinde ve sekiz zira' (yaklaşık 6 m.) derinliğinde yuvarlak bir sarnıca benzer tek parça halinde büyük bir taş vardır. Bu ilginç sanat eseri insanı hayrete düşürmektedir [4].

Mersin kasabasına iki saat mesafede evliyaların büyüklerinden Seyyid Âşık hazretleriyle büyük müelliflerden Tarsusî Ahmet Efendi³ hazretlerinin mübarek kabirleri vardır. Murat Sofu hazretleri Elvanlı nahiyesi dâhilinde ve Mersin'e on saat mesafede bulunan Şahin Dağı üzerinde dört tarafı duvarla çevrili kabrinde ve Şeyh Bedir hazretleri kaza merkezi içinde medfundurlar [4].

Şekil 1. 1900 Yılı AVS'de Mersin Sancağı Hakkında Verilen Malumat [15]

³ AVS'de ismi sadece Tarsusî olarak geçmekte iken HVS'de Tarsusî Ahmet Efendi olarak geçmektedir. Bkz. H.1284/M.1867 Yılı HVS, s.193.

Şekil 2. M.1925/1926 Yılı Mersin Vilayeti Haritası [19]

3. İçil (İçel) ve Mersin Vilayetlerinin İçel İli adı altında birleştirilmesi

Mersin vilayeti; kuzeyden Konya vilayeti dâhilindeki Niğde, Karaman, Ereğli ve Ulukışla kazaları, güneyden Akdeniz, doğudan Adana vilayeti, Karaisalı ile Mersin'e bağlı bazı köylerle ve batıdan ise İçel vilayeti ile çevrilidir. 1926/1927 yıllarında Mersin vilayeti, Mersin merkez kazayla Tarsus kazasından ve merkez kazaya bağlı Elvanlı, Erçel nahiyeleriyle Tarsus kazasına bağlı Namrun ve Gülek nahiyelerinden oluşmaktadır [1].

1924 yılında İçel sancağı İçel vilayeti haline gelmiştir. Vilayet Silifke, Mut, Gülnar ve Anamur kazalarından oluşmakta olup, vilayetin merkezi Silifke'dir [20]. Aynı yıl vilayet olan Mersin sancağı ile 1933 yılında İçel vilayetleri birleştirilerek merkezi Mersin olmak üzere İçel vilayeti teşkil edilmiştir [21]. Bazı vilayetlerin kaldırılması ve bazılarının birleştirilmesi hakkında Dahiliye Vekillîğince hazırlanan ve İcra Vekilleri Heyetinin 19.03.1933 tarihli toplantısında TBMM'ye sunulması kararlaştırılan kanun layihasında gerekli sebepler Başvekil İsmet (İnönü) tarafından sunulmuştur.

Bazı vilayetlerin kaldırılması ve bazı vilayetlerin birleştirilmesi hakkında 1/575 numaralı kanun layihasının gerekçesi aşağıdaki gibidir:

Madde 1: İçel vilayetinin merkezi bulunan Silifke 700 haneli bir kasabadır. Nüfusunun azlığı ve mevkiinin kabiliyetsizliği dolayısıyla iktisadi ve ticari sahalarda bir vilayet merkezi derecesine terakki ve inkişaf edememiştir. Vilayetin umumi nüfusu 91.032 yüzölçümü 9.445 kilometre murabbai ve umumi varidatı 302.655 liradır. Yakınında Taşucu İskelesi mevcut ise de iskelenin hiçbir ticari ehemmiyeti yoktur. İçel vilayeti ithalat ve ihracatını iç vilayetlerimizden bir kısmının ise iskelesi olan Mersin'den temin etmektedir. Gerek nüfusunun ve varidatının azlığı ve gerekse iktisadiyatının durgunluğu itibarıyla İçel vilayeti bir vilayet evsafını haiz değildir.

Madde 2: İki kazadan ibaret olan Mersin vilayetinin mesahası ve nüfusu pek az olduğundan bugünkü teşkilatıyla bir vilayet evsafını haiz bulunmamaktadır. Binaenaleyh ayrı ayrı sebeplerden birer vilayet evsafını haiz olmayan bu iki vilayetin birleştirilerek merkezi Mersin olmak üzere İçel vilayetinin teşkili, İçel vilayetinin merkezi olan Silifke'nin kaza haline konulması [22].

20 Mayıs 1933 tarihinde kabul edilen ve 2197 sayılı kanunla İçel ve Mersin vilayetleri birleştirilip merkezi Mersin olan yeni İçel vilayetinde Silifke bir kaza konumuna gelmiştir [21]. Mersin uzun yıllar İçel adı ile bilinmiş ve kayıtlarda bu şekilde yer almıştır. 1933 yılında oluşturulan İçel vilayetinin adı aradan geçen altmış dokuz yıl

sonra 20 Haziran 2002 tarihinde kabul edilen ve 28 Haziran 2002 tarihli Resmî Gazete’de yayımlanan 4764 sayılı yasa ile İçel’den yeniden Mersin’e dönüştürüldü [23].

4. 1926-1929 yıllarında şehirdeki mevcut hastalıklar, hastaneler, mektepler, cemiyetler, bankalar ve adli suçlar

Mersin vilayetindeki hastalıkların başlıcası humma-yı merzagi⁴, dizanteri çeşitli şekillerde görülen göz hastalıkları ara ara, humma-yı şibh-i tifoidi olup diğer hastalıklar nadiren görülür. Vilayette mevcut bataklıkların tesiriyle kış ve bilhassa yaz mevsimlerinde şiddetlenen sıtma hastalığı halk üzerinde %60 oranında tahribat ve etki etmektedir. %10 oranında göz hastalıkları ve dizanteri çeşitli şekillerde, %1 oranında tifo, yaz mevsiminde bilhassa çocuklarda %70 yetişkinler de %20 oranında ishal görülmektedir. Yapılan çeşitli kan muayenelerinde palaz-u müdilerden tersiyana birinci, kavartana ikinci dereceyi ihtiva eder. 1926 senesi başından şimdiye kadar tek bir tropika vakiasına tesadüf edilmemiştir [1].

Vilayet mıntıkasında mevcudu teşkil eden memleket hastaneleriyle dispanserlerdir. Birisi merkezde diğeri Tarsus’ta olmak üzere iki memleket hastanesi mevcut olup bunlarda idare-i hususiye (İl Özel İdaresi) tarafından idare olunmaktadır. Mersin Hastanesi 30 ve Tarsus Hastanesi 40 yataklıdır. 1925 senesinde memleket hastanelerinde toplam 1.698 hasta tedavi edilmiştir. Hastaneler polikliniğinde 334, laboratuvarlarında kan muayenesi 148, idrar 149, dışkı 100, ifrazat 104, çeşitli tahliller 8 olup toplam 509’dur. Dispanserlere müracaat eden erkek sayısı 6.317, kadın sayısı 6.678 olup toplam da 12.995 kişidir [1].

Mersin vilayeti ve buraya bağlı yerlerde çeşitli 100 mektep ve 587 öğrencisi vardır. Mersin vilayeti ile Tarsus kazasında Hilal-i Ahmer, Himaye-i Etfal, Tayyare Cemiyetinin birer şubesi ile İdman Yurdu, Muallimler Birliği, Halk Fırkası ve Türk Ocağı vardır [1].

23 Mayıs 1925 tarihinden 19 Ağustos 1925 tarihine kadar Mersin Asliye Ceza Mahkemesi dairesinin bakmış olduğu çeşitli suçlar 249 adet olup İstintak (Sorgu) Dairesinin bakmış olduğu 98 çeşitli suçlarla toplamda suç sayısı 347’dir [19]. 1926/1927 yılında Mersin vilayetinde 848 [1], 1927/1928 ve 1928/1929 yıllarında çeşitli alanlarda 1.128 suç işlenmiştir [24-25].

Mersin merkez kazasında Ziraat, Osmanlı, Selanik ve Memalik-i Şarkiye Fransız bankalarının şubeleri mevcut olduğu gibi Tarsus kazasında Ziraat ve Osmanlı Bankalarının birer şubesi vardır [24].

5. Nüfus

1831/1832 yılında yapılan nüfus sayımlarında Mersin, Tarsus kazasına bağlı Gökçeli nahiyesinin bir köyü olarak geçmektedir. Bu yıl yapılan sayımda sadece erkek nüfus esas alındığından Mersin köyündeki toplam nüfus miktarını tam olarak bilememekteyiz. Köydeki erkek nüfus bu yıllarda 50 kişiden ibarettir. Tahmini olarak kız ve kadınlarında nüfusunun bu sayıya yakın olduğu düşünülürse Mersin köyündeki nüfus genel toplamda ortalama 80-100 civarındadır [6].

1867 yılına ait olan Halep vilayet salnamesinde, Mersin bir kaza olarak kayıtlı olup burada mevcut hane (ev) sayısı belirtilmiştir. Buna göre 1.252 Müslüman ve 85 Hristiyanlara ait olan toplamda 1.337 hane bulunmaktadır. 1869 yılında Mersin’deki nüfusa da değinilmiş olup bu yıl kazadaki muhtemelen sadece Mersin kasabasında bulunan erkek nüfus belirtilmiş olup Müslüman ile Hristiyan nüfus toplamda 7.540 kişi ve kasabadaki hane sayısı da 1.300’dür.

1876 yılına ait olan Adana vilayet salnamesinde Mersin ve nahiyelerinde nüfusa dair farklı iki yerde bilgi verilmiştir. Birinci kısımda Mersin kasabasında Müslüman 595, Rum 183, Ermeni 40 ve Katolik 47 yerli nüfus kayıtlıdır. İkinci kayıta Mersin kasabasındaki (*Nefs-i Mersin*) Müslüman 498 ve Hristiyan nüfus 268 olup toplam hane sayısı da 345’tir. İkinci kayıta Elvanlı ve Gökçeli nahiyelerinde 7.542 Müslüman nüfus ve 3.191 hane olduğu yazılmıştır. Genel toplama bakıldığında zaman iki bilgi arasında iki-üç kişilik bir fark olduğu görülmektedir. Bundan dolayı aşağıdaki tabloda gayrimüslim nüfusunda verilmiş olduğu birinci bilgi esas alınmıştır. Nahiyelere ve hane sayısına dair bilgi, ikinci kayıta yer aldığından ikinci kayıt esas alınmıştır.

1870-1890 yılları arasında genel itibariyle Mersin’deki Müslüman ve gayrimüslim erkek nüfusa değinilmiştir. Bu nüfusunda ortalama 7.000-8.000 civarında olduğu görülmektedir. 1880’li yılların başında kadınlarda nüfus sayımına tabi tutulmuştur. Bundan dolayı 1890 yılındaki salnamede kadın ve erkek nüfus birlikte verilmiştir. Ayrıca bu salnamede Mersin’deki mahalle sayına da değinilmiştir. Buna göre genel toplamda Mersin’de 10.928 erkek nüfus ve 10.648 kadın nüfus bulunmaktadır. Toplamda Müslüman ve gayrimüslim olmak üzere 3.845 hane ve Müslümanlara ait 7 mahallenin olduğu kayıtlıdır.

1894 yılında kadın-erkek ayrımı yapılmadan toplam nüfus belirtilmiş olup bu yıl 65.015 Müslüman ve 3.596 gayrimüslim nüfus bulunmaktadır. Ayrıca 1892 yılında Müslüman, Rum, Ermeni, Katolik ve üç tanede Yahudi nüfus mevcutken 1894 yılında Müslüman, Rum, Ermeni, Katolik ve 249 tane de Protestan nüfusun kayıtlı olduğu görülmektedir. Bu durumda Mersin’de çeşitli etnik grupların uzun yıllardır bir arada yaşadığını göstermektedir.

⁴ Humma-yı Merzagi: (Sıtma, Malarya) Sıtma mikrobi ile bulaşan ateş, titreme vb. belirtilerle tanınan hastalık.

1900'lü yıllara gelindiği zaman Mersin nüfusunun kadın-erkek toplamda yirmi-yirmi beş bin civarında olduğu görülür. 1925/1926 yılında Mersin vilayetinin nüfusu otuz binlerdedir. 1926-1929 yıllarındaki salnamelerde nüfus verilerinin yanı sıra doğum ve vefatlara dair bilgilerde verilmiştir. Buna göre 1926/1927 yılında 646 doğum, 239 vefat olmuş ve vilayetin toplam nüfusu bu yıl 109.423 olarak belirtilmiştir. 1926/1927 yılında ise Mersin merkez nüfusu belirtilmiş ve bu yılda toplamda kız-erkek 187 doğum ve 18 vefat olmuştur. Kadın nüfus bu yıl 22.901 ve erkek nüfus ise 23.930'dur (Tablo 2).

Tablo 2. 1868-1929 Yılları Mersin Nüfusu

Etnik Yapı	Nüfus	Hane Sayısı	Yıl	Kaynak			
Müslüman	7.200	1.210	1869	[14]			
Hristiyan	340	90					
Müslüman	8.137		1876				
Rum	183			[26]			
Ermeni	40	3.536					
Katolik	47						
Müslüman	8.096	3.197	1879 ⁵				
Rum	147	-		[17]			
Ermeni	37	-					
Katolik	50	-					
Müslüman	8.112	3.500	1882	[3]			
Hristiyan	232	76					
Etnik Yapı	Erkek	Kadın	Hane	Mahalle	Köy	Yıl	
Müslüman	10.186	9.975	3.465	7	84	1890	
Rum	468	452	238	-	-		[18]
Ermeni	100	83	48	-	-		
Katolik	174	138	94	-	-		
	Erkek	Kadın	Hane	Mahalle	Köy	Yıl	
Müslüman	10.030	3.707	3.770	7	84	1892	
Rum	697	505	464	-	-		[27]
Ermeni	306	121	230	-	-		
Katolik	166	131	94	-	-		
Yahudi	3	-	3				
	Toplam Nüfus					Yıl	
Müslüman	65.015					1894	
Rum	1.554						[4]
Ermeni	1.166						
Katolik	627						
Protestan	249						
	Kadın Nüfus	Erkek Nüfus	Hane			Yıl	
Müslüman-Gayrimüslim	11.643	11.800	4.984			1900	[15]
	Toplam Nüfus	Doğum	Vefat			Yıl	
Mersin Vilayeti	109.423	646	239			1926/1927	[1]
	Kadın	Erkek	Toplam Nüfus			Yıl	
Mersin Merkez	Doğum	Vefat	Doğum	Vefat	Kadın	Erkek	1927-1929
	81	6	106	12	22.901	23.930	[24-25]

6. Dini, Sosyal ve İdari Yapılar

1867-1900 yıllarında Mersin'de dini ve sosyal yapı olarak cami, mescit, medrese, mektep, kilise, dükkân, mağaza, meyhane, gazino, otel, lokanta, fabrika, masara, han, hamam, bedesten, kahvehane, fırın, değirmen, çeşme, hükümet konağı ve kışla bulunmaktadır [3,12,15].

⁵ H.1297/M.1880 Yılı AVS, s.95. Müslüman nüfustan 625'i Mersin kasabasında ve 7.471'i Mersin'in nahiye ve 79 köyünde ikamet eden Müslüman nüfustur. Bu yıl kasabadaki hane sayısı belirtilmemiş olup buradaki hane sayısı ise nahiye ve 79 köydeki hane sayıdır.

1876 yılında Mersin’de bulunan caminin muntazam surette olduğu kayıtlıdır. Mekteplerden ikisi Müslüman mektebi olup biri rüştiye birisi de sıbyan mektebidir. Kiliselerden üçü Rum, biri Katolik ve biri de Ermenilere aittir [26]. 1890 yılında Mersin kasabasında iki cami-i şerif vardır. Kasabadaki mekteplerden biri rüştiye ve biri de numune mektebidir. Bu yıl kasaba içinde iki Rum, bir Katolik, bir Marunî, bir Ermeni kilisesi ve dört gayrimüslim mektebinin olduğu kayıtlıdır. Rum kilisesi gayet süslü ve mükemmel yapılmıştır [18].

1892 yılındaki salnamede padişahın izniyle Bezm-i Âlem Valide Sultan’ın vakıflarından iskele yakınlarında bulunan boş arsa üzerine padişahın adına bir cami daha yapılmasına başlandığı kayıtlıdır. 1894 yılında ise kasabada bulunan cami sayısı üç olarak belirtilmiştir. Muhtemelen 1892 yılında bahsi geçen cami bu yıl belirtilen yapılar arasına dâhil edilmiştir [4, 27]. 1894 yılındaki salnamede kasabaya yarım saatlik mesafede bir kışla inşa edildiği belirtilmektedir [4].

7. Tarımsal Faaliyet (1873-1929 Yılları)

Mersin’de buğday, arpa, yulaf, darı, mercimek, nohut, burçak, pirinç, tütün, pamuk, susam vb. mahsulat yetiştirilmektedir. Bunlardan pamuk, susam, darı tamamıyla buğday ve arpanın ihtiyaçtan fazlası tüccar vasıtası ve deniz yoluyla İstanbul, İzmir, Londra ve Marsilya taraflarına gönderilmektedir. Mersin’e bağlı olan köylerdeki ahalinin tamamı çiftçilik ve ziraatla meşguldür. Kasaba içerisinde ahalinin zaruri ve ev ihtiyaçları olan mallar ile yünden aba, şalvar ve pamuktan bez, örtü dokunup imal edilir. Bu eşyalar Mersin içinde alınıp satılır ve kullanılır [16].

Arazinin verimliliği iki kola ayrılmıştır. Beyaz renkte olan toprak kuvvetli, kırmızı renkte olan ise zayıf verimliliği az olan topraktır. Çiftçilerin kullandığı aletlerin çoğu eski usullerden ve ahşaptan elde edilen saban, döven ve bunlara benzer şeylerdir. Ancak birkaç seneden beri bazı zengin kişiler Avrupa’dakiler gibi demir sabanla orak ve harman makineleri kullanmaktadır [28].

1925/1926 yıllarında Mersin ve köylerinin tarıma elverişli arazisi 83.000 dönümdür. 195.000 dönüm kadar meyve ve sebze bahçeleriyle, zeytinliği ve bağ kısmını teşkil eden arazisi mevcuttur. 125.000 dönüm raddesinde de hayvanlar için mera vardır [19]. 1926/1927 yıllarında Mersin merkez kazasının 3.250.000 dönüm, Tarsus kazasının 3.500.000 dönüm olup Mersin vilayetinin toplam da 6.750.000 dönüm arazisi vardır. Bunun 2.200.000 dönümü ormanlık, 2.997.500 dönümü mera, taşlık ve bataklık arazidir. Mersin, ılıman iklime sahip olmasından dolayı her türlü ziraata elverişlidir. Özellikle pamuk ziraatına son derece elverişli olup verimli ve bereketli topraklara sahiptir. Narenciye ağaçları ve turfanda sebze yetiştirmekle şöhret bulmuştur. Arazisinin sahil kısmını teşkil eden ovalar rüsûbi araziden olup kuzey tarafları dağlık araziden ibarettir. Ova kısmındaki arazide çeşitli zahire ve pamuk ekimi yapılmaktadır [1]. 1927/1928 yılında 1.800 kilometrekare arazi ekili olup 2.400 kilometrekaresi ekili değildir. Ekili olmayan araziden 1.700 kilometrekaresi dağlık ve taşlık 150 kilometrekaresi göl ve bataklıktır. Geriye kalanı meradır [24].

Tablo 3. 1926/1927 Yılı Mersin Vilayetinde Yazın-Kışın Ekilen Ürünler ve Miktarları [1]

Kışlık Ekim Ürünleri ve Miktarı								
Buğday	Arpa	Yulaf	Mahlût	Burçak	Toplam			
Dönüm	Dönüm	Dönüm	Dönüm	Dönüm	Dönüm			
122.000	65.000	6.000	15.000	6.500	214.500			
Yazlık Ekim Ürünleri ve Miktarı								
Pamuk	Susam	Nohut	Fasulye	Patates	Bostan	Mercimek	Soğan	Toplam
Dönüm	Dönüm	Dönüm	Dönüm	Dönüm	Dönüm	Dönüm	Dönüm	Dönüm
65.000	12.000	1.500	1.400	1.400	2.000	500	2.000	85.800
Mersin Vilayeti ile Nahiye ve Köylerinde Elde Edilen Toplam Hasılat								
Buğday	Arpa	Yulaf	Mahlût	Burçak	Toplam			
Kilo	Kilo	Kilo	Kilo	Kilo	Kilo			
11.000.000	7.000.000	1.150.000	156.600	886.000	20.192.600			
Mersin Vilayeti ve Köylerindeki Bağların Dönüm Miktarı								
Bağ	Her Bir Dönümün Hasılatı		Açıklama					
Dönüm	Kıyye		Üzüm yaş olarak sarf edilir boğma rakısı yapılır.					
2.000	1.000							

Tablo 4. Mersin Vilayeti ve Tarsus Kazasında Yaş Olarak Alınan Çeşitli Meyve Miktarı [1]

Ürün	Portakal	Mandalina	Turunç	Limon	Malta Eriği	İncir	Ceviz	Kayısı	Elma	Armut
Adet	2.550.000	700.000	1.500.000	150.000						
Kıyye					35.000	210.250	550.000	15.000	10.000	30.000

Tablo 5. 1927/1928 Yılı Mersin'de Ekilen Ürünler ve Miktarları [24]

Ekili Ürünler	Dönüm	Elde Edilen Hasılat (Kilo)
Buğday	71.090	950.000
Arpa	43.910	6.000.000
Yulaf	3.000	1.150.000
Çavdar	1.900	285.000
Burçak	3.500	886.000
Mısır	5.400	600.000
Darı	320	60.000
Bakla	1.300	400.000
Patates	750	300.000
Pamuk	62.250	600.000
Susam	Pamukla karışık olarak ekilir.	
Zeytin Tanesi	Ehli ve yabancı olarak çok sayıda olduğundan sayılamamıştır.	5.850.000

Tablo 6. 1928/1929 Yılı Mersin'de Ekilen Ürünler ve Miktarları [25]

Ekili Ürünler	Dönüm	Elde Edilen Hasılat (Kilo)
Buğday	180.500	17.307.000
Arpa	70.000	5.000.000
Yulaf	3.000	500.000
Mısır	8.500	850.000
Kum Darı	100	4.000
Bakla	1.500	500.000

Ekili Ürünler	Dönüm	Elde Edilen Hasılat (Kilo)
Mahlût	10.000	996.200
Nohut	1.500	150.000
Mercimek	500	50.000
Fasulye	1.500	30.000
Burçak	3.800	420.000
Patates	1.500	750.000
Soğan	2.550	800.000
Pamuk	70.000	5.000
Susam	20.000	520.000
Bostan	2.000	1.500.000

8. Hayvancılık Faaliyeti

Mersin'de ehil hayvan türlerine bakıldığında ilk sıralarda küçük hayvancılığın yaygın olduğu görülmektedir. Bunlardan en fazla keçi ve koyun yetiştirilmektedir. Daha sonra tarım ve taşıma işleminde kullanılan öküz, at, eşek vb. hayvanların vilayette önemli miktarda olduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Aynı zamanda tavuk, hindi ve ördek gibi kümes hayvanları da ahali tarafından büyük oranda beslenmektedir.

9. Ticari ve Sanayi Faaliyetleri

1925/1926 yılında Mersin vilayet merkezinde gazojenle çalışan sekiz silindirli bir un fabrikası, buharla çalışan iki çırçır fabrikası, son sistem gazojenle çalışan bir pamuk fabrikası, suyla çalışan türbinli iki değirmen ve şehrin aydınlatılması için bir elektrik fabrikası vardır. Mersin vilayetinde küçük ve büyük sermayeli olmak üzere 134 Türk ve yabancı şirket bulunmaktadır. Mersin ve buraya bağlı yerlerin 1925 senesine ait geliri 1 milyon 100.000 lira raddesinde olup giderleri 450.000 raddesinde olduğu tahmin edilmektedir [19].

Tablo 7. Mersin Vilayetindeki Mevcut Ehil/Evcil Hayvanlar ve Miktarı (1926-1927) [1]

Koç	Erkek Koyun	Dişi Koyun	Kuzu	Teke	Erkek Keçi	Dişi Keçi	Oğlak	Erkek Tiftik	Dişi Tiftik	
482	2.396	19.320	9.661	1.670	16.901	70.042	7.000	18	18	
Boğa	Öküz	İnek	Tosun	Düğe	Dana	Manda Boğası	Manda İneği	Erkek Manda	Malak	
100	5.625	6.484	1.020	2.500	2.484	31	176	161	76	
Erkek Deve	Dişi Deve	Deve Yavrusu	Ayır	Beygir/At	İğdiş	Kısrak	Tay	Erkek Katır	Dişi Katır	Katır Yavrusu
400	94	200	40	800	150	1.500	350	47	100	40
Ayır Merkep	Erkek Eşek	Dişi Eşek	Sıpa	Köpek	Horuz	Tavuk	Piliç	Hindi	Kaz	Ördek
65	2.130	2.500	1.000	10.000	8.421	16.842	42.105	200	300	200

Tablo 8. Mersin Vilayetindeki Mevcut Ehil/Evcil Hayvanlar ve Miktarı (1927-1929) [24]

Yıl	Beygir/At	Kısrak	Merkep	Katır	Deve	İnek	Öküz	Manda	Koyun	Keçi	Tiftik
1927/1928	876	1.312	4.170	147	1.399	6.261	4.838	322	17.148	103.856	-
1928/1929	1.213	1.118	4.000	221	-	4.587	4.814	314	16.793	83.420	1.459

Tablo 9. 1926/1927 Yılında Mersin Vilayetinin Merkez Kazasında Bulunan Fabrikalar [1]

Mevkii	Cinsi
Nusratiye Mahallesi	Buharla çalışan fabrika
Hastane Caddesi	Gazojenle çalışan fabrika
Mahmudiye Mahallesi Küçük Hamam Caddesi	Gazojenle çalışan fabrika
Mesudiye Mahallesi Hastane Caddesi	Gazojenle çalışan fabrika
Tarsus Caddesi	Gazojenle çalışan fabrika
Soğuksu Mevki	Su ile çalışan fabrika
Silifke Caddesi	Su ile çalışan değirmen
Kışla Caddesi	Gazla çalışan imalathane
İstasyon Caddesi	Odun ile işler imalathane
Kabristan Civarı	Odun ile işler imalathane
Hal Civarı	Odun ile işler imalathane
Nusratiye Mahallesi	Odun ile işler imalathane
İstasyon Caddesi	Gazla çalışan fabrika
Hastane Caddesi	Mazotla çalışan imalathane
Zafer Camii Civarı	Hayvanla çalışan makarna imalathanesi

Tablo 10. 1926/1927 Yılında Mersin Vilayetinde Bulunan İmalathaneler ve Değirmenler [1]

Miktarı	Ne Yaptığı	Yaptığı Üretim Miktarı
1	Pamuk ve Tahn ⁶	Yıllık 1.500 balya pamuk ve 2.000 sandık tahn
1	Un	Yıllık 32.400 çuval un
1	Pamuk ve Buz	24 saatte 25-30 balya pamuk senevi 30.000 kıyye buz
1	Pamuk ve Buz	24 saatte 40 balya pamuk senevi 40.000 kıyye buz
1	Pamuk	24 saatte 50 balya pamuk senevi [...]
1	Un	24 saatte 40 çuval buğday tahn eder
1	Un	24 saatte 20 çuval buğday tahn eder
1	Nal	24 saatte 20.000 kilo demir sarf eder
1	Sabun	Yıllık 2.790.000 kıyye sabun
1	Sabun	Yıllık 450.000 kıyye sabun
1	Sabun	Yıllık 500.000 kıyye sabun
1	Sabun	Yıllık 2.500.000 kıyye
1	Şekerleme	Yıllık 60.000 kıyye şekerleme
1	Elektrik	Saate 120 kilovat elektrik üretir
1	Makarna	Yıllık 12.775 kıyye makarna

⁶ Ögütme, öğütülme.

Tablo 11. Mersin Vilayetinde Bulunan Fabrika, İmalathane ile Değirmenlerin Cins ve Üretimleri [24]

Buldukları Mahaller	İsimleri	Ne ile iştilig eyledikleri	Türü Fabrika, değirmen	Sahiplerinin isimleri	Motor Gücü (Beygir)	Bir sene zarfındaki istihsalatı (Kilo)
Hastane Caddesi	Elektrik Şirketi	Elektrik	Fabrika	Komandit Elektrik Şirketi	170	45.000 KW amper
İstasyon Caddesi	Hızır Fabrikası	Buğday ve Kereste	Fabrika	Ahmet Tevfik ve Mehmet Efendiler	23	14.400 adet lata, 1.800 kilo buğday
Mahmudiye Mahallesi	Veli Tevfik Bey Fabrikası	Buğday, Kereste ve Pamuk	Fabrika	Veli Tevfik ve Mahdumları	20	27.000 kilo pamuk 1800 metre mik'abi kereste
Silifke Caddesi	Müftü Fabrikası	Pamuk ve Un	Fabrika	Müftüzade Ahmet Emin Efendi Evlatları	15	25.000 kilo un 6.000 kilo pamuk
Tarsus Caddesi	Aseö Fabrikası	Pamuk	Fabrika	M.J. Aseö Efendi	150	648.000 kilo pamuk
Mesudiye Mahallesi	Fazıl Bey Fabrikası	Pamuk, Çiğid ve Buz	Fabrika	Tütüncüzade Fazıl Bey	45	300.000 kilo pamuk 700.000 kilo Çiğid (Çiğit)
Hastane Caddesi	Bodosaki Fabrikası	Buğday, Un	Fabrika	Emlak ve Eytam Bankası	120	200.000 kilo un
Tarsus Caddesi	Şinasiler Fabrikası	Çiğid Yağı ve Sabun	Fabrika	Hüsnüzadeler ve Şinasi Bey Şürekâsı	1.550	1.000.000 kilo Çiğid yağı, 100.000 kilo sabun
Mahmudiye Mahallesi	Kokanaki Fabrikası	Pamuk ve Buz	Fabrika	Hacı Ömer ve Ziya Beyler	35	927.000 pamuk 30.000 kilo buz
Nusretiye Mahallesi	Hacı Ömer Bey Fabrikası	Pamuk ve Tahn	Fabrika	Hacı Ömer ve Ziya Beyler	80	270.000 pamuk, 60.000 kilo tahn
Kışla Caddesi	Nal Fabrikası	Hayvan Nalı	İmalathane	Alaiyeli Mustafa	10	20.000 kilo nal
Mahmudiye Mahallesi	Nazım Suavi Fabrikası	Sabun	İmalathane	Nazım Mekavi Efendi	0	100.000 kilo sabun
Nusretiye Mahallesi	Vecih Haddad	Sabun	İmalathane	Vecih Haddad Efendi	5	140.000 kilo sabun
Hükümet Caddesi	Sadettin Bey	Sabun	İmalathane	Sadettin Abdülğani ve Şürekâsı	6	150.000 kilo sabun
Yetime (یتیمه)? Mahallesi	Mavromati	Un ve Pamuk	Fabrika ve Değirmen	Fuat Barbur ve Biraderleri	10	144.000 kilo un 100.000 kilo pamuk
Hurmalı Han Civarı	Müskirat ve Soma	Müskirat	Fabrika ve İmalathane	Şevket Bey ve Şerikleri	0	250.000 kilo rakı ve 100.000 kilo soma
Tarsus Zorbaz Harmin Mahallesi	Çukurova Fabrikası	Pamuk İpliği	Fabrika	Sadık Paşa ve Kara Mehmet Zadelers	140	240.000 kilo muhtelif kalınlığında iplik imal eder
Tarsus Zorbaz Harmin Mahallesi	Çukurova Fabrikası	Çırçır	Fabrika	Sadık Paşa ve Kara Mehmet Zadelers	140	1.200.000 kilo pamuk ayıklar
Tarsus Mersin Caddesi	Debbas Fabrikası	Çırçır	Fabrika	Hoca Debbas Evlatları	200	1.500.000 kilo pamuk ayıklar
Tarsus Caddesi	Rasim Bey Fabrikası	Bez ve İplik	Fabrika	Mısırlı Rasim Bey	730	1.400.000 metre bez 420.000 kilo iplik imal eder
Tarsus Çukur Değirmenlerde	Sadık Paşa ve Şürekâsı	Un	Fabrika	Sadık Paşa ve Şürekâsı	80	1.100.000 kilo un imal eder
Tarsus Ali Efendioğlu Karyesinde	Abdurrahman Efendi	Çırçır ve Değirmen	Fabrika	Abdurrahman Efendi	20	480.000 kilo pamuk 540.000 kilo un imal eder
Tarsus Tekye Mahallesi	Sebati Fabrikası	Çırçır ve Değirmen	Fabrika	Sebati Efendi	45	450.000 kilo pamuk ayıklar

10. Mersin Limanı

1872 yılında Mersin kasabasının çarşıları gayet muntazam ve ticareti ehemmiyetlidir. Mersin kasabasında iki adet taş ve önünde yine iki adet altmış ve kırk arşın uzunluğunda ahşap iskelesi olup Mersin'e gelip giden vapurlara ithal ve ihraç olunan eşyanın tamamı bu iki iskeleden indirilir ve çıkarılır. İthalat ve ihracattan belediye için belirli vergi alınır. Kasabaya vilayet dâhilinden ve Anadolu'dan gelip vapurlara ithal ve ihraç olunan tüm emval ve emti'a ve saire deve, araba ve beygirlere yüklenerek nakledilir. Osmanlı, Mısır vapuruyla Fransa Mesajeri, Rusya ve İngiltere Kumpanyası vapurları olup bunların birçok acente memuru vardır. Bu vapurlar Mersin Limanı'na geldiklerinde karaya çarpmamaları/uğramak istemeyenler için kasabanın dışında gayet sanatlı ve muntazam bir deniz feneri olup, dönerek etrafı aydınlatan ışığı karadan altı mil mesafeden görülür. Bu fener kasabanın batı tarafında yer alır ve idaresi için birçok memur ve nöbetçileri bulunmaktadır [29].

1891 yılında Mersin Limanı'nda ticaret yapılan malların nakline mahsus 10 adet mavna ile 30'a yakın küçük filika ve 2 adet istimbob vardır. Mersin'de bu yıl yedi adet iskele olup bunlardan beşi ahşap, birisi taş temelli ahşap ve diğeri şimendifere mahsus olan demirden iskeledir [28].

1926/1927 yılındaki salnamede belirtildiği üzere Mersin Limanı'na senelik 694.503 tonluk 820 büyük ve küçük gemi gelmektedir. Limana seyr-i sefa'in⁷ Yeni Türkiye, Kalkavanzadeler, Loyd Teristino, Servis? Maritimi, Hidiviye, Mesajeri, Doyça/Deviçe? Levantik, Bernes Layn/Lain kumpanyalarına mensup vapurlar uğrar. Limanda nakliyat-ı ibtidai şekilde mavnalar temin ediliyor. Rıhtım yoktur. Üçü belediye biri gümrüğe biri şimendifere biri de şahsa ait olmak üzere altı iskele vardır. Gümrük iskelesi ithalata mahsus olup üzerinde ikisi buharlı ve birisi el ile çalışan üç vinç vardır. Belediyeye ait iskelelerden ikisi ihracata, birisi de gaz ve benzin nakliyatına tahsis edilmiştir. Şimendifer iskelesinde de ray üzerinde hareket edebilen buharlı bir adet vinç makinesi mevcuttur⁸ [1].

Tablo 12. 1892 Yılında Mersin'e Gelen-Giden Deniz Vapurlarının Kumpanyalarıyla Belirli Günleri ve Acentelerini Gösteren Cetvel [27]

Mensup Olduğu Kumpanya	Geldiği Yer	Gittiği Yer	Hususi Gün	Acentesi
İdare-i Mahsusa (Osmanlı)	İstanbul ve İzmir'den İskenderiye ve Suriye'den	Suriye ve İstanbul'a İzmir yoluyla İstanbul'a	Her on günde bir kere	Mihail Yosef Barbur/Barbor v Şarl Kostantin Necler Efendiler
Hidivi (Osmanlı) Mesajeri Martim Fransız	Beriyetü's-Şam İstanbul ve İzmir, Suriye	Beriyetü's-Şam Suriye hattıyla Marsilya İzmir, İstanbul ve Marsilya	Pazar Her on beş günde bir Salı Her on beş günde bir Pazar	Mösyö İlya Avanya Mösyö Marejari
İngiliz Bell	İzmir, Suriye	Suriye, İzmir	Çarşamba, Perşembe	Mösyö Nikola Dara
Ferava Yunan			Hafta bir defa Perşembe günü	Mösyö Mavrimati

Not: Faber Fransız ve Papayani İngiliz isimli kumpanya vapurları da ara sıra gelir giderlerse de vakitleri belli değildir.

11. Ormanlar

1890'lı yıllarda Mersin kasabasına üç saat mesafede meşe, pelit ve meyvesiz ağaçlardan ibaret parça parça 40.000-60.000 dönüm ormanlık olduğu gibi yine kasabaya beş saat mesafede on iki saat uzunluğunda, üç saat genişliğinde ve üç yerde çam ormanları vardır. Ahiliden kereste ticaretiyle uğraşanlar bu ormanlardan keserek istifade ederler [16]. Mersin'in başlıca ticaretinden biri de kereste olup bu kerestenin kesildiği ormanların uzunluğu 56 ve genişliği 48 kilometre büyüklüktedir. Bu ormanlarda sarıçam, akçam, kızılçam, ladin, katran, ardıç, pıynar ve yabancı zeytin ile çeşitli ağaçlar bulunur. Keresteler el bıçkısı ve su hızarı vasıtasıyla imal olunup, katır, beygir ve eşekle nakledilir [18].

1925/1926 yıllarında Mersin'de 96.000 hektarında akçam, karaçam, katran, köknar, kızılğaç, meşe ve çınar ağaçlarından oluşan ormanlık ve 1.427.000 dönümlük tarıma elverişli olmayan dağlık ve çalılık mevcuttur [19]. 1926/1927 yıllarında çam, karaçam, akçam, köknar, ardıç, meşe ve katran ormanlarından ibaret olmak üzere Mersin ile buraya bağlı yerlerde 950.000 dönüm Tarsus kazasında 1.250.000 dönüm orman vardır [1].

1928/1929 yılında vilayet merkezi olan Mersin kazasında 231.100 hektar çeşitli orman mevcuttur. Tarsus kazasında da akçam, karaçam, ardıç, meşe, katran, köknar türleri olmak üzere 107.493 hektar orman vardır [25].

⁷ Deniz; Osmanlı Devleti'nde gemi işletme işiyle meşgul olan kuruluş.

⁸ Mersin'deki mevcut iskele sayısı, salnamelerin bir kısmında altı olarak verilirken bazısında yedi olarak geçmektedir.

Tablo 13. Mersin’de Bulunan Ormanlar ve Miktarları (1926/1927) [1]

Kereste vb. İçin Olan Ağaçlar	Bulunduğu Nahiye			
	Ağacın Türü	Elvanlı	Erçel	Efrenk
	Çam	700.000	800.000	500.000
	Katran	5.000	500	5.000
	Ardıç	1.000	2.000	5.000
	Kök nar	200	300	500
	Çınar	1.500	3.000	500
	Kızıl ağaç	2.000	5.000	1.000
	Meşe	1.000.000	800.000	50.000
	Pırnal Kesme	500.000	400.000	200.000
	Çeşitli Ağaçlar	400.000	300.000	100.000
	Yüzölçümü (Hektar)	73.360	108.992	48.048
Mersin Vilayeti ile Nahiye ve Köylerinde Mevcut Zeytin Ağaçları				
Yabani Zeytin Ağacı	Aşılı Zeytin Ağacı	Zeytin Hasılatı	Elde Zeytinyağı	Edilen Miktarı
Adet	Adet	Kıyye	Kıyye	
1.140.000	60.000	600.000	15.000	Mersin’de küçük ölçekte iki yağhane mevcuttur.

12. Sonuç

Mersin’in tarihi geçmişine bakıldığı zaman genel itibariyle kısa zamanda gelişme gösteren önemli şehirlerden birisi olduğu görülür. Bunda en önemli etken 19.yüzyılda sahip olduğu iskeledir. Mersin’in arşiv kaynaklarında özellikle 19.yüzyıl ortalarında Mersin iskelesi olarak geçmesi Mersin’in iskele merkezli gelişme gösterdiğini akla gelmektedir. Mersin, ticari alanda gelişim göstermiş ve mevcut iskelesine uğrayan kayık ve gemilerin sayısı zamanla artmıştır. Böylece diğer Osmanlı şehirlerinden farklı olarak gösterdiği kısa zamandaki gelişme sayesinde, Akdeniz’de dışa açılan önemli liman kenti haline gelmiştir. Bu durumda sadece Mersin’in değil aynı zamanda civardaki yerleşim yerlerinin de gelişmesine katkı sağlamıştır. Anadolu’dan veyahut diğer yerlerinden gelen ürünler bölgeden dışarı ihraç edilen ürünler Mersin iskelesi vasıtasıyla gerçekleştirilmiştir. Salnameler incelendiğinde Mersin limanına İstanbul, İzmir, İskenderiye, Suriye ve Beyrut gibi yerlerden gemilerin geldiği görülmektedir. Aynı zamanda Mersin’de yabancı şirketlerin acenteleri de bulunmaktadır.

Mersin’in 19.yüzyıldaki ekonomisine bakıldığında ahalinin genellikle tarımsal faaliyetle meşgul olduğu ve bunun yanı sıra küçükbaş hayvancılık ile de uğraştıkları görülmektedir. Tarım alanında yetişen mevcut ürünlerden ilk sırada buğday, arpa, susam ve pamuk gelmektedir. Meyve olarak ise portakal, turunc ve mandalina ilk sıralardadır. Mersin’de yetişen ürünlerden özellikle buğday, arpa, susam ve pamuğun şehir halkına yetecek kadarı ayrıldıktan sonra ihtiyaçtan fazlası İstanbul, İzmir, Londra ve Marsilya taraflarına gönderilmektedir. Şehir de yetiştirilen hayvanlara bakıldığında ilk sıralarda keçi ve koyun yetiştiriciliği olduğu görülmektedir. 20.yüzyıl başlarında ticari ve sanayi alandaki faaliyetlerin daha da yaygınlaştığı görülür. Bu dönemlerde Mersin’de su, buhar, gaz, gazojen ve odun ile çalışan fabrikalar vardır. Fabrikaların çoğu çırçır, pamuk, un ve sabun üzerindedir.

Şehrin ilk olarak kayıtlarda köy olarak geçmesi daha sonraları kaza, sancak ve vilayet haline gelmesi idari yapı alanında değişikliklerin olduğunu gösterir. Örneğin tarihi bir geçmişe sahip olan Tarsus kaza konumunda kalırken, Mersin bulunduğu konum itibariyle köyden vilayet haline gelmiştir. Böylece Tarsus kazası Mersin’e bağlanmıştır. Ayrıca Silifke, Anamur, Gülnar ve Mut kazalarından müteşekkil olan İçel vilayeti de 1933 yılında Mersin vilayeti ile birleştirilip “İçel vilayeti” adı altında tek bir vilayet oluşturulmuştur. Daha sonraki yıllarda da Mersin genel olarak İçel adıyla anılmış ve 2002 yılında tekrar eski adı olan Mersin’i almıştır.

Şehirdeki nüfus ise Müslüman, Rum, Ermeni ve Katolik olmak üzere genellikle dört sınıfta belirtilmiştir. Salnamedeki bilgilerden Müslüman ve gayrimüslimlerin kendilerine ait mektep ve ibadet yerlerinin olduğu öğrenilmektedir. Bu durumda Mersin’in etnik yapı açısından çeşitliliğe sahip olduğunu ve farklı millet ve inançtan insanların bir arada yaşadığını göstermektedir.

ÇATIŞMA BEYANI

Herhangi bir çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

1. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi: M.1926/1927.
2. Yıldız, M.Z. (2008). Kasabadan Büyük Kente Mersin'in Kentsel Gelişimini Belirleyen Faktörler. Mersin Sempozyumu (Editör: Yüksel Özdemir). C.1, 972-985.
3. Adana Vilayet Salnameleri: H.1299/M.1882.
4. Adana Vilayet Salnameleri: H.1312/M.1894.
5. Kayadelen, M. (2019). "Mersin'in Kuruluş Dönemine İlişkin Mevcut Tezlerin İrdelenmesi". Kebikeç Dergisi. S.47. 383-416.
6. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Nüfus Defterleri (NFS.d) Numara: 3697.
7. Doğan, A. (2018). "Mersin Limanı ve Mersin Kenti Tarihi Üzerine Genel Bir İnceleme". *Journal of Current Researches on Social Sciences*. C.1, S.8. 118-150.
8. Bilgin, A. (2009). "Salname". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, İstanbul, (C.36), 51-54.
9. Palalı, İ. (2010). "Osmanlı Salnameleri ve Tarih Araştırmalarındaki Kaynak Değeri". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. S.23. 1-14.
10. Kahraman, S. A. (2011). Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi. C.9, Yapı Kredi Yayınları
11. Vural, S. (2015). Pamuğun Çocuğu Mersin ve Mersin İskeleleri, Mersin Deniz Ticaret Odası Yayınları.
12. Halep Vilayet Salnameleri: H.1284/M.1867.
13. Halep Vilayet Salnameleri: H.1285/M.1868.
14. Halep Vilayet Salnameleri: H.1286/M.1869.
15. Adana Vilayet Salnameleri: H.1318/M.1900.
16. Adana Vilayet Salnameleri: H.1290/M.1873.
17. Adana Vilayet Salnameleri: H.1297/M.1880.
18. Adana Vilayet Salnameleri: H.1308/M.1890
19. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi: M.1925/1926.
20. Aslan, İ. (1998). *Silifke Tarihi*, Kemal Matbaası.
21. *Resmi Gazete*, 27.05.1933, Sayı 2411, Kanun No:2197.
22. *TBMM Arşivi*, Zabıt Ceridesi. C.15, Sıra No:174, Tarih: 20.03.1933.
23. Tuncel M. (2004). "Mersin", İslam Ansiklopedisi. C.29. TDV Yayınları.
24. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Salnamesi: M.1927/1928.
25. Türkiye Cumhuriyeti Devlet Yıllığı: M.1928/1929.
26. Adana Vilayet Salnameleri: H.1293/M.1876.
27. Adana Vilayet Salnameleri: H.1309/M.1892.
28. Adana Vilayet Salnameleri: H.1309/M.1891.
29. Adana Vilayet Salnameleri: H.1289/M.1872.